

NAPLÓ

KÁDÁR JÁNOS DUNAÚJVÁROSI BESZÉDÉBŐL

Kádár János, az MSZMP Központi Bizottságának első titkára június 12-én Dunaújvárosba látogatott, ahol beszédet mondott a Dunai Vasműben tartott választási nagygyűlésen. Az alábbiakban közöljük Kádár János beszédének a keresztény hívők számára kivételes fontosságú részletét.

Pártunk szövetségi politikája, népfrontpolitikája a legutóbbi négy évben tovább mélyült és erősödött. Szilárdabbá vált rendszerünk legfőbb politikai alapja, a munkás-paraszt szövetség. Erősödött a munkásság, a szövetkezeti parasztság és az értelmiség összefogása.

Erősödött a kommunisták és a pártonkívüliek politikai szövetsége, a különböző világnézetű emberek összefogása, egyetértése és közös cselekvése, a hívők és a nem hívők egysége. Amikor például hazánk felszabadulásának 30. évfordulóját ünnepeltük, a Magyarországon működő egyházak — a katolikus, a református, az evangélikus egyház, a kisebb protestáns egyházakat tömörítő Szabad Egyházak Szövetsége, az izraelita egyház — tagjaikhoz olyan körlevéllel vagy az egyházi szokásoknak megfelelő felhívással fordultak, amelyben méltóképpen és egész népünkkel összhangban emlékeztek meg a felszabadulási évfordulóról, a felszabadítókról és azokról az eredményekről, amelyeket pártunk és népünk a szocialista rendszer 30 esztendeje alatt teremtett, alkotott.

A munkásosztály, a parasztság, az értelmiség és más dolgozók szövetsége, a kommunisták és a pártonkívüliek, a különböző világnézetű emberek összefogása, a szocialista nemzeti tömörülés és összefogás a legutóbbi országgyűlés működésének időszakában is tovább erősödött, és ma szilárdabb, mint eddig bármikor volt.

Óriási győzelem ez számunkra, hiszen még emlékezhetünk a megosztottság, a viszályok és a nagy összeütközések időszakára is. Mindezt világos, elvi politikával, mindenki nézetét és véleményét tiszteletben tartva leküzdöttük, és megtaláltuk a közös, szocialista célokat. Szocialista nemzeti tömörülés ez, amelyben egyet tud érteni minden tisztességes gondolkozású magyar ember. Ez alkalmas arra, hogy a nemzet összes alkotó erejét összefogja szocialista feladataink megoldására, országunk, népünk szocialista jövődjének felépítésére. Mi, kommunisták, ezt az összefogást úgy értelmezzük, hogy az építésben pártállástól függetlenül egyenlők vagyunk, és az építés gyümölcseként létrejövő, fejlett szocialista társadalomban, népünk szocialista jövődjében is egyek leszünk. Pártállásra, világnézetre való tekintet nélkül minden tisztességes embert megbecsülünk, és biztosítjuk minden tisztességes ember jogait, aki a nagy mű építésében részt vesz.

MEGMENTETT GONDOLATOK

Az élet szomorú időszerűséget kölcsönzött az életmű-sorozat új Németh László-kötetének.* Még el sem hangzottak koporsója fölött a temetési beszédek, még hallik a figyelmeztetések visszhangja, amely kritikára inti a vele foglalkozókat, s most itt az új kötet, s benne az *Elvágott kötelek* című ciklus, amelyben az író lassan, megnyugodva végzetében, felkészült a halálra. Annyiszor, oly sok változtatban olvastuk Németh László vallomá-

sait a halálról, az elhallgatásról, hogy már inkább amolyan sztereotípiának véltük. S most az élet igazolta sorait.

A *Megmentett gondolatok* az életmű egyik leggazdagabb periódusával indul, s onnan ereszkedik egyre mélyebbre a betegség poklába, ahol az írónak újra meg újra meg kellett küzdenie a gondolat világosságáért és a kifejezés szabatos pontosságáért. Aki végighalad *Az elhallgatás emlékei* című cikluson, feloldódó örömmel észleli: nem teljesedett az író féelme, mindegyik tanulmánya kristálytisza

*Németh László: *Megmentett gondolatok* (Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó)

világossággal szól az utókorhoz, valamennyiben ott szikrázik az a csodálatos szellem, mely annyiszor hőkentette meg s kápráztatta el kortársait váratlan szökelléseivel, izgalmas kalandjaival, melyek sokszor ismeretlen tájak felé vezették olvasóját és ismeretlen összefüggések birtoklásának örömeivel ajándékozták meg.

Az életmű-sorozatból meglehetősen nehezen bontakozik ki, mit is jelentett a tanulmány, a gondolkodás izgalma Németh László számára. (Nem ünneprontásként, de hadd jegyezzük meg, hogy ez a sorozat nehézkesen követhető mindazok számára, akik Németh László fejlődését vagy korszakait akarják szemügyre venni. Jelentőségét elsősorban az adja meg, hogy az író mindegyik kötethez vallomást fűzött, melyek viszont szinte nélkülözhetetlen forrása az irodalomtörténetírásnak. Hiszen ha nem igazolja is mindig az idő az írók önértékelését, a szándék és a körülmények megismerése mindenesetre orientálhat.) És azt is inkább csak önvallomásából, semmint a kötetek ésszerű kronológiai rendjéből érthetjük meg igazán, mint vált szigetévé a tanulmány műfaja a *Tanú* idejében, s hogyan sejlett fel zaklatott idegrendszerében egy új *Tanú* látomása 1954-ben, amikor a *Megmentett gondolatok* sorozata született. „A betegség hangban s a kifejezés méretében szerénységre s takarékos-ságra kényszerített; azt gondoltam, napi teendőmhez kapcsolódva vetek egy-egy összefoglaló pillantást az örökre otthagyzandó mezőkre” — olvassuk a ciklus keletkezéstörténetét magyarázó írói vallomásban.

Valóban: az összefoglaló szándék talán még a *Tanú* tanulmányaiban sem ilyen erős. Ott egy tetterős, mindent mohón meghódítani vágyó, dacos, sértett fiatalember nyitott ablakot a világra, itt egy, a világot már jól ismerő elme rajzolja fel s a fejlődésnek azokat az erővonalait, melyeket a legfontosabbaknak, és tovább vihetőknek vélt. Ha ugyanis Németh László tanulmányírói ars poeticáját igyekszünk megfejteni, talán elsőknek tűnik szemünkbe a „hasznosság” szempontja. Az író, aki Antheusként merített erőt élete legválságosabb korszakaiban a tanulmányírásból, nemcsak a maga válságát akarta újra és újra kiírni e műfajban, hanem „szolgálni” is akart vele: a magyarságot igyekezett a gondolkodás olyan útjaira csalogatni, ahol az eltunyult, s évszázadok óta önma-

gát csak itt-ott pallérozgató elme végre küzdve hódíthatja meg az ismereteket. (A szenvedve való előrehaladást, a tudásért és a kifejezés tökéletességéért folytatott folytonos küzdelem gondolatát remekül fogalmazza meg Németh László a Bessenyei Ferenchez írt levélben.) Tanulmányaiban talán maga sem hágott oly magasra korábban, mint a *Megmentett gondolatok* kilenc írásában, amelyekben szüntelenül ott zihál az önkifejezés izgalma, a felfedezés öröme és az összefoglalás szándéka.

Ez az összefoglaló igény legerősebben talán *A líráról* szóló tanulmányban mutatkozik meg. Németh László, aki már a *Tanú*ban is szívesen kalandozott a természettudományok világában, s aki vásárhelyi tanárkodása idején izgalmas szellemi kísérlet keretében próbálkozott a tudományok és művészetek szimultán oktatásával, ebben az írásban, valamennyi tapasztalatát hasznosítva megpróbálja a líra helyét kijelölni a megújult világban, s megkísérli megragadni a legfontosabb pontot: mivel használhat ma a költő. Szerinte eljárt az idő a „tiltakozó líra” fölé, s ma a költő „az új anthropológus kikristályosításának” lehet munkása. De mindezt olyan hatalmas szellemi fegyverzetben mondja el, a gondolkodásnak olyan elbűvölő eredetiségével és bátorságával, hogy még akkor is hajlandók vagyunk hinni neki, elfogadva érvelését, ha nem mindig érthetünk is egyet azzal a felfogásával, hogy az újkor robbanásával párhuzamosan a líra mintha „lemaradt” volna fejlődésben.

Németh László szerint ugyanis a lírikusok nagy része a civilizáció okozta „görcsben” szenved, s ezt csak a legbátrabbak vagy éppen a legnaivabbak tudják magukban feloldani. Ez a „görcs” a történeti fejlődés eredménye, melynek lényegét így foglalja össze (s megállapításaink egy részét a tanulmány megírása óta is igazolta az idő): „... annak ellenére, hogy a szocializmus is a Nyugat szülőtte volt, győzelme az ő számára is másfajta, nekik még idegenebb civilizáció paszszív elfogadását jelentené. Ezt a levegőben lógó katasztrófát, helyesebben a gyengeséget, mely e katasztrófa oka, mint a kortárs-optimizmussal szembeforduló rossz közérzetet, a legkülönbek már igen régen érzik, s ezen az agóniás szorongáson az sem enyhít, hogy a Nyugat igen sok téren a viruló életerő jeleit mutatja: tudomá-

nya a XVII. század óta nem ért el ilyen eredményeket, művészete még mindig magas színvonalú, egyes országokban óriási a jólét; százezer év előtti helyzetükbe visszagondolva a munkások is elégedettnek érezték magukat. A viruló test azonban csak még nehezebben hal meg, az idegdúc-emberek az ilyen társadalomban még kínzóbban neszelik a veszélyt." Remek megfogalmazása a nyugati válság-hangulatnak; pompás érzékkel tapintja ki a jellemző góccokat is. És a Németh László-i bátorságnak jellemző példája: csillag alatt megjegyzi, hogy a rossz közérzet egyik „legpompásabb ábrázolása és indoklása is” Graham Greene *Csendes amerikai*-ja. Neki elhiszük. Pedig valahol a tudatunk mélyén azért berzenkedik az ellenkezés: Graham Greene-nek nem is a legjellemzőbb, legjobb regénye ez. De hiába: Németh László már gondolkodásának kohójába olvastotta, s ott a hatalmas anyaggal egyesülve már más értékeit, más összefüggéseit villantja fel. (Mint ahogy — egy másik példával is hadd éljünk a ciklus tanulmányai közül — neki az olvasás pillanatában azt is elhiszük, mert olyan erővel bizonyítja, hogy Gulyás Pál a huszadik századi líra József Attilával és Babits-csal egyenértékű tagja. Számunkra azonban ez a sok értéket is felmutató poézis azért mégsem ilyen jelentős.)

Ha már Németh László szuverén gondolkodásmódjáról szoltunk, hadd említsük meg a *Bartók és a tizenkilencedik századi zene* című tanulmányát, amely megint annak bizonyossága, hogy Ortega módjára minden művészetet számba akart venni, s valamennyiről megvolt a maga legsajátosabb mondandója. Ebben az írásban talán nem az a legizgalmasabb, amit a bartóki művészet jellemzéséről mond — bár elsők között állítja Bartókot a bach-i és beethoveni fejlődés vonalába —, hanem ahogy Kodállal összehasonlítja. A zenetudósok ekkor még de-hogy merték volna ezt így megfogalmazni! (Manapság bezzeg „rendkívüli bátorsággal” ugyanebbe az irányba tétozva, akadozó hangon jelzik, hogy kettejük közül Bartók volt az egyetemesebb és Kodály a magyarabb.) Németh László ezt ezelőtt húsz évvel rendkívül alaposan átgondolta, s ha érvei nem is mindig zeneiek, a két jelenség különbségét és hatásának titkát remekül fejti meg.

Külön tanulmányt érdemelne Az *Ószövetség olvasása közben*, mely tu-

lajdonképpen a *Négy próféta* dráma-terve. Ez Németh László egyik legszebb vallomása, a természettudományos és a keresztény erkölcs szintetizálásának nagyszerű kísérlete, mely ebben a már-már ars poeticával felérő vallomásban kulminál: „Az a civilizáció, mely a kereszténységet meg-nemesítette, a természettudományt fel-dajkálta, most csap végig egy világon, melyben az Ószövetség vadsága, ha fékeződött is, épp az átalakulás követ-keztében mindenfelé újra előbukkan. A mi feladatunk ebben az átalakulásban nem lehet az, hogy erkölcsiségünk miatt önmagunkon kétségbe-esünk, hanem hogy a világ nyers erői-nek a szelídség és belátás zablaít szá-jába vessük. S ne attól féljünk, hogy túlságosan meg találjuk fékezni őket, hanem hogy még mélyebbre ne merít-senek, mint ahonnét az Ószövetség prófétái kiemeltek: — a mozgástan vadságba, a renddé dermedt kegyet-lenségbe.”

Ez a prófétai attitűd, — bár sokszor szubjektív természetben jelentkező jó-ért és az igazságért folytatott foly-tonos küzdelem Németh László tanul-mányírói tevékenységének egyik haj-tóereje. Ez a hæv, ez a pátoz még azokat a kisebb írásait is át- meg át-hatja, melyeket már a hallgatás és a belegség rémével viaskodva adott ki. Ki ne hallaná ki a nemzeti irodalom féltő szavát a Simon Istvánnak a *Kor-társ* akkori kijelölt szerkesztőjének írt levélből? Ki kételkednék a pedagógiai éroz jelenlétében, ha azokat a tanul-mányokat olvassa, amelyekben a szen-vedélyes pedagógus tanúyünk mai ál-lásához szól hozzá? Ki vitatná, hogy a maga művét magyarázó írásokban és levelekben voltaképp egyetemesebb összefüggések felismerésére pallérozza az érdeklődőket? Valóban: páratlanul gazdag ez az egyetlen kötete is. Pá-ratlanul gazdag, mert Németh László mindig, minden helyzetben mert gond-dolkozni és vállalta ennek kockázatait is. Az igazságokat, melyeknek vállalá-sához sokszor nagy bátorság kellett, a féligazságokat és a tévedéseket is.

Egy dologban azonban sohasem té-vedett. Abban, hogy a gondolkodás szükségességét hirdette, mert csak a gondolat ereje által juthat előbbre a nemzet. És abban juthat, hogy aki a nemzet perspektívájában mer gondol-kodni, előbb-utóbb az emberiség ma-gaslatára is eljut.

SÍKI GÉZA

JUBILÁRIS KIÁLLÍTÁS A MŰCSARNOKBAN

A felszabadulás 30-ik évfordulóját köszöntő Jubileumi Képzőművészeti Kiállítás* rendezői arra törekedtek, hogy összegyűjtsék és bemutassák azokat a legjelentősebb és legjellemzőbb alkotásokat, amelyek táblaképfestőink, szobrászaink, grafikusaink, érem-, plakett-, gobelin- és intarzia-művészeink műhelyében az elmúlt négy-öt év folyamán megszülettek. A zsűri ily módon áttekintést kívánt adni a 70-es évek első fele magyar művészetének állapotáról s java alkotóinak eredményeiről.

A jubiláris tárlatot előkészítő szerveknek és személyeknek az a szándéka, hogy hű tájékoztatást adjanak mai művészetünk folyamatairól s a különböző korosztályokhoz és stílusirányzatokhoz tartozó művészek munkálkodásáról — túlnyomórészt sikerrel járt. (Persze, ez a tájékoztatás még megbízhatóbb, az összkép még árnyaltabb lett volna, ha Martyn Ferenc, Szabó Vladimir, Veszelszky Béla, Lossonczy Tamás, Román György, Sikuta Gusztáv, Lakner László, Keserű Ilona, Haraszty István, Gross Arnold és Gyulai Liviusz munkái is helyet kaptak volna a kiállításon.)

A tárlat színvonala és változatossága azonban — az említett hiányosságok ellenére is — jóval felülmúlta az előző évek reprezentatív (ún. „nemzeti”) kiállításainak nem túl magas színvonalát. Az öröndetes változás nem kis részben a jelenlegi hivatalos kultúrpolitikának tulajdonítható, amely — ellentétben az 1950 körüli évek merev művészetirányításával — tudomásul veszi mai művészetünk stíluspluralizmusát, s nem gátolja azokat a kísérleteket, amelyeket alkotóművészeink annak érdekében folytatnak, hogy megtalálják és kialakítsák a kor lüktetését, érzelem- és gondolatvilágát minél teljesebben tolmácsoló formanyelvet, művészeti jelrendszert.

A tárlaton mintegy hatszáz mű szerepelt. Ennek a nagy mennyiségnek egy tetemes része — érthetően és szükségszerűen — középszerű, kisgényű munka. Ilyenek például Pátzay Pál operafiguraként felfogott Kopernikusza (amely a természettudomány nagy megújítójának egyéniségéről semmit sem mond), Kiss István „Búza” és

„Galambok” című — szegényes ötletekre épített — szobrai vagy Csohány Kálmán és Czinke Ferenc egy kaptafára készült grafikái.

Akadnak azután — a szürke, konvencionális munkák mellett — kifejezetten gyenge, országos tárlatra semmiképpen sem való darabok is; ezek közé tartozik Xantus Gyula „Szerelem” című modoros, a művészi hitelességet teljesen nélkülöző festménye, Bod László zavaros, kásásan megfestett képe („Metróállomás építése”) vagy Györy Dezső „Reggel” című banális, naturalista nőábrázolása, amely a lapos pedantéria elrettentő példája.

Szerencsére ezeket a kongó ürességű rutin-produktumokat bőségesen ellensúlyozzák az olyan nagyszerű alkotások, mint Borsos Miklós hatalmas erejű, vörsmárványból faragott önarcképe, a mindig új és új művészi problémákkal birkózó Wilt Tibornak — másik kiváló szobrászunknak — két mesteri kispasztikája („Álló alak”, „Sufni”), Barcsay Jenő „Páholyan” című — méltóságteljes nyugalmú, nemes patosú, ikonszerű — festménye, Bálint Endre triptichonja (amely mintegy összegezése a szentendrei mester motívumainak), a nyolcvan esztendő Bernáth Aurél atmoszferikus szépségekben bővelkedő, előkelő festői kultúrával előadott „Reggeli Balaton” című tájképe vagy Czöbel Béla bársenyos színekből szőtt, érzéki melegséget árasztó mellképe, „A szép Kakas Márta”.

A tárlaton *nonfiguratív* műveket is láthattunk. A kiállításon részt vevő legtehetségesebb absztrakt művészek Fajó János és Váli Dezső. Közel áll az elvont piktúrához — annak lírai ágához — a jeles idős festőnő, Vaszkó Erzsébet; „Világosság” és „Relációk” című olajpasztelljei kicsiny formátumúak (30×40 cm-esek), de hatásuk — művészi igazságuk folytán — messze túlnő a méretükön.

A kevés számú csendélet-festő közül *iffi*. Benedek Jenő és a nyolcvanhat esztendő Gábor Móric: emelkedik ki; mindketten értik a módját, hogyan kell megszólaltatni a hétköznapi élet használati tárgyait, a konyhai edényeket, egy-két egyszerű bútordarabot vagy a festőmesterség kellékeit. Az epikus hangú festészet egyéni arculatú művelői az idősebb nemzedékhez tartozó Pekáry István, a „Vasárnap”

* (Műcsarnok, április—május)

című sokfigurás kompozíció alkotója és *Berki Viola*, aki egyik képén Dózsa György harcosait, a másikon Venencia palotáit és lagúnáit jeleníti meg; mindkét mű búvkörébe vonja a szemlélőt. *Orosz János* „Boldogok kertje” című festménye bukolikus-utopisztikus hangulatával, élénk koloritjával, zárt és szerves felépítésével s a művész nagy rajzi készségével tűnik ki, *Kárpáti Tamás* „Romantikus táj”-a pedig gulácsys ízeivel, leheletfinom, aranyló színakkordjaival, a múlt átélésének képességével.

A tárlat anyagából *Varga Imre* szobrásznak — a sétáló Kodály Zoltánt ábrázoló — életteljes kompozíciója, a Szentendrén élő *Pirk János* egy régebbi, nagyon tartalmas önportréja, *Szántó Piroska* mélyen átértzett „Bajóti parasztasszony”-a, *Csavlek András*-nak a téli Balatont széles és lendületes ecsetvonásokkal, fölényes tudással megidéző vászna, *Böhm Lipót* (művésznevén *Poldi*) könnyed, elegáns, dekoratív, francia ihletésű nőábrázolása, *Sz. Egyed Emmán*nak a modell karakterét kitűnően megragadó Czóbel-érme, *Mizser Pál* „Keletkezés és átalakulás” című — áramló, hömpölygő, hullámzó és lebegő formákból komponált, mozgalmasságú és derűs koloritú — gobelinje s *Szemethy Imre* fanyar, groteszk ízű részkarcai vésődtek még emlékezetünkbe.

A poszt-kubisták népes és unalmas táboraiból mindössze két művészből,

illetve két műben találtunk értéket: *Gerzson Pál* „Fugá”-jában és még inkább *Kántor Lajos* „Üzemi csendélet”-ében. A többi poszt- és pszeudokubista (Óvári László és társai) az 1910 körüli francia kubizmus asztalán talált csontokon rágódik; ezek a festők nem értik meg, hogy a modern művészet klasszikusainak szolgái követése éppen úgy akadémiáshoz vezet, mint annak idején Piloty, Bouguereau, Benecsur vagy Karlovszky leckéjének önállóan felmondása.

A tárlaton szerepelt néhány olyan festmény és kisplasztika is, amelyeknek alkotói (Főnyi Géza, Tar István, Domanovszky Endre stb.) az elmúlt években hunytak el; egy-egy művük bemutatásával a rendezőség tiszteletét fejezte ki személyük és munkálkodásuk iránt. (Kár, hogy itt is történt feledékenység: az 1974 őszén, 89 éves korában eltávozott Schönberger Armand festőtől egyetlen mű sem került a kiállítás falára.)

A már nem élő művészek munkái közül persze nem nehéz rámutatni a legszárnyalóbbra, a legnagyobb lélegzetűre... „A Géprepülés géniusza” ez, Kondor Béla felkavaró, lenyűgöző festménye, amely a XX. századi magyar festészetnek (de talán a jelenkori egyetemes művészetnek is) legsúlyosabb, legmonumentálisabb alkotásai közé tartozik.

D. I.

LEMEZÚJDONSÁGOK

Annak idején üstökösként tűnt fel hazánk zenei égboltján a fiatal előadóművész-nemzedék, melynek tagjai alig haladták meg túl huszadik életévüket, de máris jelentős nemzetközi sikereket mondhatnak magukénak. Közülük is talán Kocsis Zoltán aratta a legnagyobbakat. A zeneirodalom legmagasabb csúcsaira hágott fel, félelmet és elfogódottságot nem ismerve, és hallgatóit mindig elragadta a zenei folyamatok tiszta rajzával, értelmezésének biztonságával. Számítalan lemez készült vele az elmúlt évek folyamán: valamennyi a gyűjtők féltett kincse. Nyilván így lesz új Bach-lemezével is, melyen a Simon Albert vezényletével

közreműködő *Liszt Ferenc* Főiskola Kamarazenekarának izléses és alkalmazkodó kíséretével négy zongoraversenyt ad elő. Szuverén egyéniség következetes önkifejezése ez az új lemez is, de nem hallgathatjuk el, hogy értelmezésével kapcsolatban bizonyos kétségeink is vannak. (Az Élet és Irodalom munkatársa nemrégiben beszélgetést folytatott Nemes Katalinnal, a kitűnő zenepedagógussal, aki elsőként fogalmazta meg, hogy Kocsis Zoltán „kopogós” Bach-játéka szerinte nem az ideális képet adja a hatalmas zeneköltőről.) Az előadó századunk második felének hangzás-ideálját igyekszik Bachban megvalósítani, holott alighanem fordítva kellene: az „igazi” Bachot kellene közelhoznia a mához. Motori-

kus előadása, az érzelmi árnyalatok szinte teljes kikapcsolása még akkor is vitatható, ha teljesen egységes képet rajzol a művekről. Szerintünk ugyanis ez a kép meglehetősen kevés színnel készült, s még azokat sem használta fel a művész, amelyek pedig az ő értelmezési szférájába is beleillettek volna. Lemeze így nyilván pályájának lesz érdekes állomása, azt bizonyítva, hogy a kísérletező kedv olykor zsákutcába is vihet. (Hungaroton SLPX 11711)

Rendkívül izléses, szép előadásban szólatat meg néhány Bach-művet Schiff András. Lemezén a Kromatikus fantázia és fúga, a G-dúr partita, a D-dúr toccata és az F-dúr angol szvit szerepel. Hadd emeljük ki a legelső előadását. Ezt a már-már romantikusan szenvedélyes, vallomásosan őszinte alkotást Schiff András nagyszerűen tolmácsolja. Általában érdeme előadásának, hogy egységes képre törekszik, tehát nem esik abba a divatos hibába, hogy részletekre, a szerző által el sem képzelt gondolati ívekre tördeli a műalkotásokat. Ez a kép azonban ugyanakkor árnyalatokban, finom zenei megfigyelésekben igen gazdag, arról nem is szólva, hogy Schiff Andrásnak bizonyos pontokon van bátorsága poétikus Bachot játszani (ahogy a felejthetetlen Edwin Fischernek is volt.) Lemeze egyenletes fejlődésének újabb bizonyossága. (Hungaroton SLPX 11690)

Ránki Dezső Schumann-lemeze kivételes remeklés. A Karnevált és az Erdei képeket játssza, tehát Schumann igen népszerű alkotásait, melyeket a nagy pianisták közül is sokan lemezre vettek. (Hadd emeljük ki ezek közül Walter Gieseking felejthetetlen előadásait.) A Karnevál persze hálás darab, hiszen egy kor szinte teljes világképe feltárul ebben a nagyszerű műben. A különböző hangulati képek pedig kitűnő alkalmat adnak a játékosoknak, hogy hol pattogó diszsonanciákat csaljon ki a zongorából, hol lágy poézist, hol lírai arpeggiókat (Chopin megjelelésekor), másutt pedig virtuóz staccatókat (Paganini előbukkanásakor). A szokatlan formában pedig talán a kor középszerű ideáljai ellen való harc jelképe, próbaköve a mindenkori előadónak. Nos, Ránki Dezső az érzelmenek oly sok változtatát, az árnyalásnak oly sok lehetőségét képes kifejezni, hogy játékát csak a legnagyobbaké mellett említhetjük. Hasonlóan szinte

tökéletes az Erdei képek költői szépségeinek tolmácsolása is. (Hungaroton SLPX 11659)

Ha már Schumannt idéztük, hadd ragadjunk ki egy részletet szellemes aforizmái közül: „Ne mulassz el... egyetlen alkalmat sem, amikor másokkal együtt muzsikálhatsz duóban, trióban stb. Ez folyamatossá és lendültevé teszi játékodat.” Erre gondoltunk Szenthelyi Miklós, Friedrich Adám és Falvai Sándor trió-lemezének hallatán. A három kitűnő fiatal muzsikus nyilván erre a „hangversenyre” társult, hogy megszólaltassa Brahms Esz-dúr trióját, a nálunk szinte teljesen ismeretlen Frédéric Duvernoy Trióját, Schumann Adagio és Allegro-ját és Dukas kürtre és zongorára írt Villanelláját. Mindhármán mesterei hangszerüknek, természetes hát, hogy társulásuk is élményt jelentene, ha... Hát, igen, ezúttal a műsorválasztással kapcsolatban felvetődik a hallgatónak néhány gondolat. Brahms kamarazenéjének egyes fogyatkozásait annak idején meglehetősen keresetlen szavakkal ostromozta Corno di Bassetto, azaz a zenekritikus Bernard Shaw. Esz-dúr triója ugyan nem túl terjedelmes, de, valljuk meg, nem a mester legjobb művei közül való. Duvernoy bizonyára kiváló kürtpedagógus lehetett, de kortársai között volt nála néhány nagyobb zeneszerző (csak egyetlen példa: egyidőben élt Beethovennel). A másik két alkotás Friedrich Adámnak ad nagyszerű alkalmat, hogy bizonyítsa: egyik legjobb kürtjátékosunk. (Hungaroton SLPX 11672)

Szenthelyi Miklós egyike azoknak a fiatal művészeknek, akik azt a reményt keltik bennünk, hogy Zathureczky Ede és Kovács Dénes után sem szűnt meg a magyar hegedűművészet. A nagyon tehetséges fiatal művész most önálló lemezén bizonyítja rátermettségét. Az ilyen lemezeknek ugyan megvan az a veszélyük, hogy inkább arra adnak választ, milyen ráadásokat választana szívesen az előadó, akinek tehetségét és érdeklődési körét aligha lehet annak alapján megrajzolni, hogy szívesen és jól eljátssza Paganini valamelyik caprice-ét vagy Ysaye nyaktörő szólószonátáját. De ha ezeket ilyen pompásan, ennyi étellel tolmácsolja, akkor bizonyosan minden adottsága megvan ahhoz, hogy a hegedűirodalom magasabb csúcsait is meghódítsa. (Hungaroton SLPX 11677)

(R. L.)

MAGYAR NAIV MŰVÉSZEK

„A felfedezés különös örömeivel, a néző előtt kibomló emberi drámáival... a jelzett kategória második helyezettjének, Moldován Domokosnak parasztfestőket bemutató filmhármasa lepte meg a szemle közönségét. Ez a filmhármás egyébként a szerző tervei és a mi reményeink szerint hamarosan quartetté és sextetté bővül, felmérve és előtárva végre a népi képzőművészet művelőinek már régóta feltárássra méltó kincseit” — írta 1968-ban Akác László a Filmkultúrában, amikor az Országos Néprajzi Film szemlén bemutatták Benedek Péterről, Süli Andrásról és Vankóné Dudás Juliról készített „naiv portréit”.

A televízióban most öt adásban láthattuk a tízre bővült portrészorozatot. (A szerencsésebbek azok voltak, akiknek már színes készülékük van.) A XVII. századtól a ma is élő 90 esztendő naiv szobrász Gyovai Pálig hosszú az út. S ami fontos: az idős nemzedékkel nem ér véget. Népi kultúránk nyereségére, ma is ható elevenségére vall például a 30 éves Polják Ferenc fafaragó munkássága. Az a világ, ami a fiatal, tehetséges rendező jóvoltából élénk tárult a filmkockákról — ahogy B. Nagy László jellemezte: — „dokumentum és szimbólum”. Juhász Ferenc írta Moldován Domokos Vankóné Dudás Julit bemutató színes portréfilmjével kapcsolatban: „Vigyázzunk, hogy ki ne haljainak az éneklő népek... a képrő aszsonyok és a faragó-emberek, mert az ember hal ki velük. Őrizzük, gyűjtsük, terjesszük műveiket, tanuljunk tőlük, legyen eleven lelkünk eleven része a nép léttől-el-nem-különült művészete, amely önmagát mondja, mint a természet s épp ezért bizonyossága a múltnak és a maradandóságnak.” Moldován Domokos „megszállottsága” szép példa erre: szívós aszkézissel, tollal és fényképezőgéppel járja az országot, s „az idő üvegrétegeibe temetett foszladékok jajongására, bánat-fosszilláira, népe múltjára, emlékezetére és hagyományaira, maradék kincseire” (Juhász Ferenc) érzékeny lélekkel mutatja meg nekünk a nép költészetét, amit vászonra, egyszerű fehér papírra vagy kőbe álmódott, hagyományába épített.

Eddigi filmjeire *Magyar parasztfestők nyomában*, *Magyar fazekasok*, *Jeles napok jeles rajzolója*, *Halálnak halálával halsz s most*, a *Magyar naiv művészek* jól illik B. Nagy László

értékelése, amit négy évvel ezelőtt a *Halálnak halálával* c. filmről mondott: „Sűrű költészet, egyetlen fölösleges szó vagy mozdulat nélkül”. A rendező (egyben író) egyre inkább közeledik a lényeghez: annak a belső indulatnak a megragadásához, ami évszázadokon át változatlanul megőrizte a képzelet tisztaságát, a metafizikai érzékenységet s a teremtő kedvet, amely mindezt formában, színben, hangban megvalósította. Kodály jegyezte meg a *Síratók* című kötet bevezetőjében: „A nép tudja... hogy lényegét nem cserélhet, ha önmaga akar maradni, ha öregebb korában úgy tekinthet vissza ifjúságára, hogy megismerje magát benne.”

Mindebből természetesen következik, hogy feleletet kell adni: a naiv művészet mennyiben kötődik a népművészethez, annak formái jegyein túl átvesszi-e lelkét mintegy új teremtés által, amelyben ha ott is van az egyéni alkotó teljes művészi tudatával, viselheti-e a népművészet vertikális jegyeit? Moldován 1971-ben, az *Élet és Irodalom* augusztus 21-iki számában paraszttal és naiv művészekről szólva megkülönböztet parasztfestőket, akik „a hagyományos paraszti életmódot követve élnek, s alkotásaiknak ihletője is kizárólag ez a világ”, naiv festőket, akik „többnyire városban élők, alkotó asszonyok, férfiak s napi városi életüket, ünnepeiket... vágyaikat, álmaikat festik”. Ugyanígy népi (paraszttal) faragókat és naiv szobrászokat is. Az összefüggések feltáráshoz kitűnő példát szolgáltatott a film első része, amelyben szó esett Gergely János ácsmesterről. Művészi útját Moldován Domokos így kommentálja: „Gergely... nemcsak az erdélyi virágos-renezsánsz virágszálaival festette a kalotaszegi falvak bútoraira, hanem figurális kompozíciókat is. Sorsa gyönyörű folyamatot tükröz: a virágos paraszttútorokra csempészett zsánerképfestéstől az 1936-ban készített önarcképig.”

Évszázadok messzeségéből érkezett hír a *Magyar naiv művészek* sorozattal: számadó könyvek lapjairól, matriculákból. Szerencsések vagyunk, mert ismerjük a festőket: egy Rózsa Imrét, egy Herczeg Pétert. De hány Rózsa Imre és hány Herczeg Péter maradt az ismeretlenségben, mint ahogyan népdalok bölcsőjénél is egy-egy ismeretlen népfia, lánya állott, hogy a „család”: a közösség aztán fölnevelje az „újszülöttet”, erősítse, csinósítsa önvérével. Az egyéniség, mint „teremtő

elv" (Ortutay Gyula) vajon nem marad-e a háttérben s nem különül-e el az effajta paraszti alkotás a többitől? Az idő, a művek öntörvénye nem az-e amit mi a közösség ízléstörvényének nevezünk? Vannak, akik hisznek a parasztfestők, szobrászok alkotásainak öntörvényében! Azt gondoljuk: a további kutatásokban finomabb disztinkciókra lesz szükség.

Gyovai Pál, Török Sándor, Mokry Mészáros Dezső vagy Balázs János képeit, szobrait nézve élesebben láttuk a stílusrétegek elkülönülését (expresszionizmus, szürrealizmus), mint Bakos Lajos, Gajdos János esetében. Jól elkülönült tehát az, amit az imént fejtegettünk: parasztfestő, naiv festő stb. Az időben is helyén való elhatárolás (amire a rendező mindvégig ügyelt), kiemelve Benedek Péter elsőségét és Mokry Mészáros meghatározó jelentőségét, összekapcsolva „magas” (grand art) művészetet és „alacsony” képzőművészeti kultúrát, más kérdést is felvet. A paraszti élet átfarmálódása, a paraszti társadalmi osztály mozgása a XIX. század végén és a XX. század elején a népi kultúrában is éreztette hatását. Kassák érzékenyen reagált erre, amikor a Nyugat hasábjain azt írta: „A nagy népművészet alakulása megállt és előlépnek az egyéni alkotók, akik nem tagadják meg népi származásukat, de láthatóan más mondanivalójuk tartalma és más formanyelvük is.” Nálunk mindmáig ismeretlen ez az alkotási folyamat. Ambár nem csodálkozunk rajta, hiszen H. Read 1969-ben kiadott könyvében (A modern festészet) „témái” közül kirekeszti a naiv művészetet, azt történelmen kívüli művészetnek nevezi, noha jól tudjuk: Apollinaire óta él a fogalom, 1908 óta, amikor a költő H. Rousseaute nevezte el így. Ezért a „nem vizsgált jelenség” ürügyén, úgy véljük, jogos megkérdezni: fáradt korok nagy stílusait volt-e hivatott felfrissíteni, vagy az „ősapák örökségét” folytatni? Amint a film is rávilágít: évszázadokra visszavetíthető ez a folyamat s mindmáig megőrizte kontinuitását. A kérdés újabb kérdést vet fel: napjaink népművészeti reneszánsza beteljesítője lesz-e magának a népművészetnek — ahogyan Csoóri Sándor véli? Ha igen, abban nagy részt vállalnak a naivak is. Talán nem merészség azt állítani, hogy a paraszti művészet funkciójánál fogva (mivel a mindennapi élet szolgálatában áll)

megváltozik: muzeális értékű lesz, a „mindennapi élet fölé kerül”, habár a használati érték és artisztikus érték a jelek szerint a jövőben még inkább közelít egymáshoz. Hisszük, hogy a fiatal nemzedék képes lesz folytatni elődei munkáját, de a kor szellemének megfelelően, egy-egy sajtósággal színnel gazdagítva azt.

A naiv művészetéről készült sorozat szerkesztésének feszessége, zártsága, mondhatnánk: szigorúsága a rendező ösztönös tehetségére vall, habár tudatosan, világosan komponál. (Az ELTE néprajzszakán diplomamunkáját is ebből a témakörből írta. Ő az első, aki tudományosan is foglalkozik a naiv művészekkel, s írásba foglalta gyűjtési tapasztalatait.) A sorozat bevezető képei nem csupán reklám-értékűek, hanem emlékeztetve tanítóak. Az ismeretterjesztés, mert ez a sorozat egyik legfontosabb célja, magasrendű művészi igénnyel társul. Tíz téma, kilenc művész: Benedek Péter, Mokry Mészáros Dezső, Gyovai Pál, Gajdos János, Balázs János, Győri Elek, Bakos Lajos, Süli András, Török Sándor. Gazdag dokumentumanyaggal (maguk a művészek vagy hozzátartozóik szólnak) az alkotások kíséretében. (A magnetofon-felvételeket a rendező készítette, s aztán átadta az általa kezdeményezett kecskeméti Magyar Naiv Művészek Múzeumának, amely előreláthatólag ebben az évben megnyílik.) Ami hiányzott: Dudás Juli arcképe. Említettük, hogy a filmen a történelmi visszapillantás művészettörténeti értékű: beszélnek, vallanak művek és emberek. De a galgamácsai parasztfestő asszonyról készített korábbi filmen maga a hagyomány vall: népdalok, szokások. (Reméljük, hogy az Őszi Művészeti Hetek programjában is bemutatásra kerülő sorozatból ez utóbbi sem hiányzik!)

Beszélhetnénk külön az egyes portrékról, amelyeknek sajátja a meggyőző művészi erő, korrajz (pl. Benedek fellépése, expresszionista szerkesztési elvekhez igazodó vénája, „csöndes” színei, Rippl Rónaira emlékeztető dekorativitása, motívumainak situációs jellege stb.) vagy sors és artisztikum kegyetlenül gyönyörű egybefonódása (például Süli András esetében). Portréjának nem „zord fensége”, hanem a képein megjelenő „reneszánsz tavasz” fényei, erdőkből, mezőkről áradó fuvalma győzött meg arról: Sülit a ter-

mészettel való azonosulása mentette meg a legnehezebb pillanatokban is, az a lelki fogékonyság, amely csak a népművészet sajátja.

Kardos Sándor felvételei egy fiatal, tehetséges filmes eredeti látásmódjának bizonyítékai. Jól megértette a téma ma még ezoterikus mondanivalójában rejlő nevelő erőt, s a rendező elképzeléseit. Lelemény volt Sály László, Jeney Zoltán és Vidovszky László — a zenei avantgard képviselői — műveinek felhasználása. Ez a zene nem vált szoros értelemben vett kísérőzenévé, hanem megtartotta önállóságát és kihangsúlyozta a sorozat spiri-

tuális tartalmát (pl. Sály László Psalmusa Gajdos feszületeinek bemutatásakor).

S végül, utalva a rendező szavaira, melyeket a Rádió és Televízió Újság április 21-iki számában, a *Magyar naiv művészek* sorozat indulásakor olvastunk, elmondhatjuk: a naiv művészek „lényükből, művészetükből” nekünk ezt sugározták: „mit tudok adni”. Ezzel példát mutatnak a ma emberének, aki „ijedt aggodalmával egyre azt kérdezi: mi jut nekem, miről maradok le?”

TÓTH SÁNDOR

Tájékoztató

Egyre inkább az érdeklődés középpontjába kerül az a fiatal lírikus generáció, melynek pályája csak a legutóbbi években indult, s ma még nehezen lehetne meglátni azokat a költői jegyeket, melyek egyénes nemzedékké kovácsolnák őket. De itt vannak, és egyre türelmetlenebbül kopogtatnak. Épp ezért megkülönböztett érdeklődéssel figyelünk föl minden olyan híradásra, mely vagy tőlük maguktól származik, vagy őket próbálja értékelni. Ez utóbbiak sorába tartozik Bata Imre *Fiatal költészetünkről* című írószövegségi vitaindítója, mely a *Kritika* májusi számában jelent meg. S ugyancsak hasonló témájú tanulmány az *Alföld* 5. számában Juhász Béla tollából: *Fiatalok vagy pályakezdők?* címmel. Mindkét írás fontos fogódzó a fiatalabb évfjártú költők megértéséhez. S mindkettőből kiviláglik az is, hogy bármennyire a valóságból sarjadzik legtöbbször a költői világ, azért valamennyiükben ott él a szeretet vágya, a megértés iránt való áhítozás is.

Érdekes, fontos és nyilván elmélyültebb tanulmány témája lehetne az a kérdés: hogyan viszonyulnak a fiatalok a hagyományhoz. Igaz, a hagyományhoz való viszony általában is meglehetősen problematikus. Gondoljuk csak meg: már a középiskolai oktatásban is megkezdődik a hagyományokhoz kötő szálak érthetetlen elvágódása, amikor érdeménél és jelentőségénél sokkal kevesebb szó esik régi irodalmunkról és történelmünkéről. A latin oktatás visszaszorulásával párhuzamosan egész századok költészete és művelődése vált terra incognitává, legnagyobb költőink és gondolkodóink pedig megközelíthetetlenekké, akiket mindenki csodál ugyan, de csak a legmerészebbek ismernek igazán. Épp ezért tartjuk rendkívül fontosnak azt a kezdeményező munkát, melyet Weöres Sándor fejt ki a Kortársban **W. S. mester antológiájában**. Újabb és újabb felhívjuk a figyelmet e sorozatra, melyben egy szuverén egyéniség a maga ízlése szerint megpróbálja feleleveníteni a múltat, s mindazt, amit számunkra a múlt jelent. Igaz, a legközelebbi múltban is jócskán akadnak olyan hagyományok, melyeket újra és újra érdemes ébreszgetni. E hagyományébresztő írások sorába tartozik Pomogáts Béla szép Berda-tanulmánya (**Berda József**

bátorsága) az *Új Írás* májusi számában és ugyanitt Tandori Dezso igen érdekes véleménye (s, Talán nem is túlságosan lényeges, de mégis nehezen elhallgatható tartalmak) — **Ottlik Gézának** korunk egyik legnagyobb magyar prózaírójáról.

Ismét egy fiatal, tehetséges költő indulásának lehetünk tanúi. Nagy Gáspárnak a *Kozmosz*-sorozatban megjelent **Koronatűz** c. verseskötete már a kísérletezés stádiumán túlmutat, egy sajátos arcú, forrásban lévő egyéniség pályakezdéséről ad számot, nem egyszer lírai magasságokon.

A **Gondolat** Kiadó könyvtudósággal közül jelentős mértékben ajánlhatjuk **Nemeskürty István** A magyar néphez, ki ezt olvassa c. tanulmánykötetét, mely az anyanyelvű magyar reneszánsz és barokk irodalom történetét dolgozza föl. A szerző ismét úttörő munkára vállalkozott, amikor a magyar irodalomnak ezzel az alig gondozott, az iskolai oktatásban elhanyagolt korszakával foglalkozik, sok olyan névvel, munkássággal ismertette meg az olvasót — többek között Pázmány Péter, Pesti Gábor, Heltai Gáspár, Bornemisza Péter, Szepsi Csombor Márton nevével —, akik nemzeti kultúránkat, hagyományainkat máig hatóan gazdagították. A **Miért szép?** újabb összeállítása a magyar líra történetét illusztrálja verselemzések formájában Csokonaitól Petőfiig. A legjobb elemzések azok, amelyek alaposággal, lényegre törő, de ugyanakkor népszerűsíteni vágyó, olvasmányos magyarázatokkal szolgálnak, hogy a szélesebb olvasóközönség eligazodását megkönnyítsék a magyar költészetben. Ilyennek találjuk Vargha Balázs és Baróti Dezso Csokonai, Rónay György Berzsenyi-, Szauder József Kölcsey- és Szabolcsi Miklós Petőfi-elemzését. A neves lengyel irodalomtudós **Egon Naganowski** Joyce életét és írói művészetét taglaló monográfiája a sok-sok kísérlet egyike, amely az Ulysses és a **Finnegans Wake** írójának máig vitatott irodalomtörténeti értékét kívánja érvényesen megállapítani. Véleménye azonban mégiscsak egy a lehetséges vélemények közül, amiket viszont nálánál kevésbé ismerünk. Jó volna folytatni tehát a Joyce-szal foglalkozó irodalom megjelentetését.

A **Hazafias Népront** kiadásában megjelent **Honismereti Híradó** 1974 évi 6. száma válogatást ad az I. Országos Honismereti Nyári Akadémián elhangzott előadásokból